

Akademicka organizacja ZSL w Łodzi (1957 - 1981)

1. Przełom październikowy (1956 r.) i jego skutki polityczno-gospodarcze

W październiku 1956 r. dokonał się przełom w sytuacji politycznej kraju. Przesilenie nastąpiło na VIII Plenum KC PZPR (19-21 X). Do władzy ponownie doszedł Władysław Gomułka oraz część jego współtowarzyszy (Marian Spychalski, Zenon Kliszko, Ignacy Loga-Sowiński).

Na VIII Plenum W. Gomułka potępił wypaczenia i zbrodnie stalinowskie, skrytykował politykę kolektywizacji oraz zapowiedział poprawę stopy życiowej społeczeństwa, rozwój rolnictwa indywidualnego, wprowadzenie nowych metod zarządzania oraz bodźców materialnego zainteresowania dla pracowników. Demokratyzacja życia politycznego miała się stać niezbędnym warunkiem budowy polskiego modelu socjalizmu. Partia miała odzyskać zaufanie mas pracujących i pełnić funkcję kierowniczą w państwie, a rząd i Sejm rządzić. Zapewnił też, że stosunki polsko-radzieckie będą opierać się na zasadzie niezależności i suwerenności¹.

W. Gomułka nakreślił na VIII Plenum daleko idące zmiany we wszystkich ważniejszych płaszczyznach: w strukturach władzy partyjnej, państwowej i ustawodawczej; w polityce wewnętrznej i zagranicznej; w gospodarce i życiu społecznym. Generalnie można powiedzieć, że zmierzały one do demokratyzacji i reform systemu socjalistycznego. Decyzje przyjęte na VIII Plenum KC PZPR wzbudziły entuzjazm i nadzieje całego społeczeństwa na lepsze czasy².

Ważnym elementem w polityce PZPR była współpraca z ZSL. W okresie planu sześcioletniego Stronnictwo z wielką gorliwością wykonywało polecenia Partii. Natomiast, po przełomie październikowym, stosunki między tymi ugrupowaniami układały się na bardziej partnerskich warunkach. Decydowała o tym waga problemów dotyczących wsi i rolnictwa. Podjęto nawet próbę uzgodnienia wspólnej polityki rolnej.

¹ Wystąpienie Władysława Gomułka na VIII Plenum KC PZPR, październik 1956 r., R. Kozłowski, J. Sziligt, *Historia PRL. Wybór źródeł*, cz. III, Toruń 1982, s. 119 - 125. Por. W. Gomułka, *Przemówienia, październik 1956 - wrzesień 1957*, Warszawa 1957, s. 17 - 19.

² Uchwała VIII Plenum KC PZPR o aktualnych zadaniach politycznych i gospodarczych partii, październik 1956 r. [w:] *Dokumenty programowe polskiego ruchu robotniczego 1878 - 1984*, pod red. N. Kolomejczyka i B. Syzdka, Warszawa 1986, s. 501 - 513.

W styczniu 1957 r. przyjęto program zmian w rolnictwie, przygotowany przez władze PZPR i ZSL. Podkreślono w nim, że wspólne kształtowanie stosunków społeczno-politycznych nakłada na obie strony wspólną odpowiedzialność³.

Do najważniejszych postanowień należy zaliczyć: swobodny rozwój gospodarstw indywidualnych (większe środki na inwestycje rolne, kredyty dla rolników), likwidację (za zgodą Gomułki) spółdzielni produkcyjnych, poparcie dla kółek rolniczych, mających przygotować chłopów do kolektywizacji; zmniejszenie obciążeń fiskalnych oraz podwyżka cen skupu; ograniczenie obowiązkowych dostaw płodów rolnych⁴.

Krótki okres "odwilży" spowodował jednak demokratyzację struktur partyjnych i państwowych, zwiększenie swobód obywatelskich, poprawę stopy życiowej społeczeństwa, wprowadzenie polityki pokonsumpcyjnej i "zielonego światła" dla rolnictwa oraz zwiększenie roli ZSL we władzach i życiu gospodarczym. Nie dziwi zatem fakt, że wzrosła produkcja rolna, ale także aktywność społeczna na wsi. Rosły szeregi Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, zwłaszcza na obszarach wiejskich i podmiejskich. W takim sprzyjającym klimacie powstawały także akademickie koła ZSL.

2. Powstanie i działalność Koła (1957-1969)

Przełom polityczny 1956 r., a wraz z nim pojawienie się nowych tendencji, atmosfery i warunków stworzył szeroką szansę dla rozwoju ruchu ludowego w szkolnictwie wyższym. Inicjatywę utworzenia Koła ZSL na Uniwersytecie Łódzkim podjął w 1957 r. Jan Wawrzyńczyk, pracownik naukowy Wyższej Szkoły Ekonomicznej. Zebranie założycielskie odbyło się 11 VI 1957 r. Uczestniczyło w nim 12 osób. Pierwszym prezesem Koła wybrano Kazimierza Sze-wbsa. Dwa lata później funkcję tę powierzono Wiesławowi Piątkowskiemu⁵.

Po pierwszym roku działalności aktywiści akademickiego Koła ZSL mieli już dość jasno skonkretyzowaną koncepcję pracy dla swojej organizacji. Postanowiono realizować trzy zasadnicze cele: 1) reprezentować wspólnie z ZMW młodzież wiejską na Uczelni, 2) kształtować wartości ideowe i kulturalne studentów pochodzenia chłopskiego, 3) pomagać w pracy organizacjom terenowym ZSL⁶.

³ Deklaracja o zasadach współpracy między PZPR a ZSL, listopad 1956. Wybór dokumentów i materiałów, Warszawa 1980, s. 218 - 222.

⁴ Tamże.

⁵ Archiwum Wojewódzkiego Komitetu ZSL w Łodzi (dalej AWK ZSL). Protokół z zebrania koła ZSL na UŁ z dnia 11 IV 1957 r.

⁶ Tamże, Sprawozdanie z działalności akademickiego Koła ZSL za 1958 r.

Środowisko akademickie było żywo zainteresowane przemianami ekonomicznymi, jakie wówczas dokonywały się w kraju. Koło akademickie, wychodzące tym sprawom naprzeciw, zorganizowało w marcu 1958 r. spotkanie z członkiem Rady Ekonomicznej, posłem Stanisławem Cieślakiem, który wygłosił odczyt na temat: "Realizacja polskiej drogi do socjalizmu w rolnictwie". Referat wzbudził żywą dyskusję, w której brali udział studenci nie tylko pochodzenia chłopskiego. Udanе zebranie wzmocniło autorytet Koła ZSL na Uniwersytecie⁷.

Poważnym osiągnięciem aktywistów ZSL było zorganizowanie w 1958 roku przy współudziale ZMW kursu przygotowawczego dla kandydatów chłopskich, którzy ubiegali się o przyjęcie na Uniwersytet Łódzki. Głównym organizatorem kursu był Janusz Stęperski. Wpłynęło nań ponad 140 zgłoszeń.

Praca Koła koncentrowała się w tym czasie wokół zagadnień kulturalno-oświatowych. Mniej uwagi natomiast poświęcano pracy ideowo-politycznej. Problem ten został poruszony na Zjeździe Miejskiej Organizacji ZSL w 1959 r. W uchwale zjazdowej stwierdzono, że Miejska Organizacja winna w swej pracy położyć szczególny nacisk na: "pogłębienie pracy polityczno-organizacyjnej i ideowo-wychowawczej wśród członków naszej organizacji ze zwróceniem szczególnej uwagi na pracę z młodzieżą akademicką⁸. W związku z tym Zjazd zalecił zorganizować zebranie Prezydium MK ZSL z Zarządem AK ZSL.

Wspólne posiedzenie odbyło się 16 XI 1960 r. Oceniono na nim krytycznie postawę młodzieży chłopskiej studiującej na UŁ. Wypowiedzi były bardzo ostre, np. J. Sonczyk stwierdził że młodzież współczesna jest apolityczna. Winą za ten stan rzeczy obarczył on starsze pokolenie, które - jego zdaniem - nie potrafiło porwać młodzieży do pracy politycznej i społecznej. Eugenia Podgórska małą aktywność polityczną i społeczną tłumaczyła względami wychowawczymi: "Nie daliśmy młodzieży tego co się jej należało. Zawiniło wychowanie"⁹. Uznano za celowe nawiązać w tej sprawie dialog z młodzieżą. Postanowiono zorganizować spotkanie w środowisku studenckim, aby o młodzieży dyskutować z samą młodzieżą.

AK ZSL, po czterech latach swojej działalności, nie rozwinęło się organizacyjnie. W okresie tym liczba jego członków oscylowała w granicach 12 osób. Na wszystkich zebraniach notowano frekwencję prawie 100%. Fakt ten świadczy, że do organizacji należeli aktywiści bardzo zdyscyplinowani i obowiązkowi.

⁷ Tamże.

⁸ Tamże. *Uchwała Zjazdu Miejskiego ZSL w 1959 r.*

⁹ Tamże. *Protokół z zebrania w dniu 16 XI 1960 r.*

Rozwój organizacyjny AK ZSL postępował bardzo powoli. W latach 1961-1962, gdy jego prezesem był Zdzisław Iwanicki Koło powiększyło się do 32 członków. Stan ten byłby powodem do optymizmu, gdyby nie fakt, że około 10 osób należało do organizacji jedynie formalnie. W okresie 1962-1964 prezesem był Stefan Szustakiewicz, Koło przechodziło nadal trudności organizacyjne. W 1964 r. w jego skład wchodziło 25 członków¹⁰.

Przełom w rozwoju akademickiej organizacji ZSL nastąpił w okresie, gdy funkcję prezesa sprawował Janusz Socha, a sekretarza Edward Nowak (1965 r.). Na zebraniu sprawozdawczo-wyborczym przyjęto do Koła 20 nowych członków. Było to wydarzenie bez precedensu w dotychczasowej historii tej organizacji. W 1968 r. do AK ZSL należało 75 członków. Osiągnięcie to było wynikiem pomyślnej agitacji, którą prowadzono wśród młodzieży pierwszych lat studiów.

Na początku 1967 r. zorganizowano 6-osobową grupę ZSL na Politechnice Łódzkiej¹¹. W tym miejscu należy wyjaśnić, iż inicjatywa zorganizowania kół ZSL na innych uczelniach wyszła daleko wcześniej. Już w 1960 r. aktywiści akademicy zobowiązali się utworzyć koła ZSL w Wyższej Szkole Ekonomicznej, Politechnice Łódzkiej i Akademii Medycznej. Do tej sprawy powrócono jeszcze raz na zebraniach Koła w lutym i maju 1961 r.¹². W latach następnych przestało się mówić o tej inicjatywie.

W listopadzie 1969 r., na wniosek nowego prezesa - Marka Kotera, dokonano reorganizacji AK ZSL. Utworzono 5 komisji problemowych. Były to następujące komisje: organizacyjna, polityczno-propagandowa, ds. kontaktów z władzami Uczelni, ds. kontaktów z organizacjami młodzieżowymi oraz komisja zajmująca się badaniami naukowymi. Dzięki tej reorganizacji Koło ZSL mogło podjąć szerszą i skuteczniejszą działalność. Było to tym bardziej uzasadnione, ponieważ przygotowywano się do utworzenia kół wydziałowych¹³.

W omawianym okresie położono większy nacisk na pracę szkoleniową. Częściej organizowano zebranie otwarte, na których aktywiści Koła wygłaszali odczyty poświęcone ówczesnej sytuacji międzynarodowej bądź też rocznicom ważnych wydarzeń historycznych.

Bardzo uroczystą oprawę miała sesja popularno-naukowa zorganizowana 15 XII 1967 r. w 30-tą rocznicę strajku chłopskiego. Na sesję przybyli: rektor UŁ, prof. dr Józef Piątowski, przedstawiciel Zakładu Historii Partii przy KC PZPR tow. Leblank, kierownictwo WK i MK ZSL w Łodzi, przewodniczący ZW ZMW Adam Dąbrowski, przedstawiciele kół akademickich z Torunia,

¹⁰ Tamże. *Działalność Koła w latach 1962 - 1964*.

¹¹ Tamże. *Działalność Koła w 1965 r.*

¹² Tamże. *Działalność Koła w latach 1966 - 1968*.

¹³ Tamże. *Sprawozdanie z działalności Koła w 1969 r.*

Poznania i Gdańska oraz liczni działacze SL i uczestnicy strajku chłopskiego z całego woj. łódzkiego.

Wygłoszono na niej trzy referaty. Marian Rożej scharakteryzował ruch ludowy w okresie rządów sanacji, Janusz Socha omówił wkład ruchu ludowego woj. łódzkiego w realizowanie idei frontu ludowego, a Maria Suchodolska i Elżbieta Szałapska przedstawiły problematykę dotyczącą strajków chłopskich w woj. łódzkim w latach 30-tych. Ożywiona dyskusja historyków, działaczy ludowych i uczestników strajków wniosła poważne uzupełnienia do dotychczasowych ustaleń faktograficznych. Prof. dr Helena Brodowska, podsumowując sesję, wskazała na korzyści płynące z konfrontacji źródeł pisanych z relacjami uczestników wydarzeń historycznych oraz na pilną potrzebę pisania wspomnień przez działaczy ludowych¹⁴.

Inną formą szkolenia były spotkania z wybitnymi działaczami Stronnictwa. W 1961 r. młodzież akademicka miała okazję dyskutować na temat aktualnej sytuacji w ruchu ludowym z członkiem NK ZSL Józefem Kukułką oraz przedstawicielem WK ZSL w Łodzi Tadeuszem Sitkiem. W 1966 r. Andrzej Witos podzielił się z członkami Koła swoimi wspomnieniami z okresu okupacji, utworzenia PKWN i reformy rolnej. Na zebraniu tym studenci historii zadeklarowali swą pomoc działaczom ludowym przy pisaniu wspomnień¹⁵.

Zarząd Koła przywiązywał nadal dużą wagę do współpracy z terenem. Studenci-aktywiści odwiedzali dość często koła wiejskie. Wygłaszali tam odczyty o tematyce polityczno-oświatowej. Po 1965 r. zwiększała się wyraźnie ilość wyjazdów na wieś w związku z rozpoczęciem akcji, mającej na celu pomoc młodzieży chłopskiej w dostaniu się na wyższe uczelnie. Od tego roku przeciwdziałanie malejącej tendencji udziału młodzieży chłopskiej na studiach wyższych stało się naczelnym problemem dla AK ZSL. Począwszy od roku akademickiego 1951/52 odsetek młodzieży chłopskiej rozpoczynającej studia malał systematycznie - ze stanu 24% w roku 1951/52 do 9-8% w latach siedemdziesiątych¹⁶.

Całokształt działalności organizacji akademickiej ZSL w latach 1960-1969 należy ocenić pozytywnie, zwłaszcza w jego drugim okresie, tj. w latach 1965-1969. Organizacja zwiększyła swoje szeregi oraz wychowała wielu aktywistów.

¹⁴ Tamże. *Materiały z sesji historycznej (15 XII 1967 r.)*.

¹⁵ Tamże. *Sprawozdanie z działalności Koła w latach 1965/1966*.

¹⁶ Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego. Materiały dotyczące pochodzenia społecznego kandydatów ubiegających się o przyjęcie na studia wyższe.

3. Akademicka organizacja ZSL po reorganizacji (1969-1980)

W 1969 r. przeprowadzono reorganizację Koła akademickiego. Na Uniwersytecie Łódzkim zorganizowano 5 kół przy wydziałach: Ekonomiczno-Socjologicznym, Filozoficzno-Historycznym, Biologii i Nauk o Ziemi, Matematyki, Fizyki i Chemii oraz przy Wydziale Prawa. W tym okresie powstało także Koło ZSL przy Akademii Medycznej i Politechnice Łódzkiej. W celu koordynacji pracy Kół akademickich powołano Uczelniany Komitet ZSL. Prezesem Komitetu wybrano L. Iwanickiego. Od 1973 r. funkcję tę sprawował Jan Wiśniewski.

Po upływie dwóch lat od momentu reorganizacji wzrosła wydatnie liczba członków tej organizacji. W końcu 1972 r. stan kół akademickich osiągnął 174 członków. Najbardziej dynamiczny rozwój szeregów członkowskich miał miejsce na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym, gdzie Koło osiągnęło stan 75 osób i stało się największym kołem łódzkiej organizacji ZSL¹⁷.

Dzięki rozbudzonej atmosferze politycznej, która wytworzyła się w naszym kraju po wypadkach marcowych, a następnie grudniowych, ożywiła się działalność ZSL na wyższych uczelniach. Nasilono akcje informacyjno-propagandowe. W środowisku akademickim wystąpiła pilna potrzeba wypracowania nowej koncepcji współpracy, która pozwalałaby wykorzystać zapał do pracy społecznej członków ZSL, ich doświadczenie i kwalifikacje. Z pomocą akademickim kołom ZSL pospieszył MK ZSL. Zorganizowano posiedzenie plenarne oraz zebranie prezydium poświęcone roli i zadaniom kół akademickich w Stronnictwie oraz na wyższych uczelniach¹⁸. W wyniku dyskusji zwrócono uwagę na organizowanie wspólnych akcji z ZMW, ZSP, kołami naukowymi i POP PZPR na poszczególnych wydziałach.

Wymianie doświadczeń poświęcone było seminarium ogólnopolskie akademickich kół ZSL zorganizowane w Łodzi w październiku 1972 r. przez AK ZSL przy Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym. Podstawę do dyskusji stanowiły referaty przedstawione przez Z. Iwanickiego i J. Skodlarskiego. Interesującymi doświadczeniami z pracy swych kół podzielili się koledzy z Torunia, Olsztyna, Lublina, Radomia i Kielc¹⁹.

Dobre rezultaty przyniosła współpraca z ZMW w zakresie niesienia pomocy młodzieży pochodzenia chłopskiego. Przeprowadzono wspólnie szeroką akcję informacyjną w szkołach średnich woj. łódzkiego. Problem ten był szeroko dyskutowany na zjeździe MK ZSL w 1971 r. W trakcie dyskusji zgłoszono

¹⁷ Archiwum AK ZSL na Wydziale Ekonomiczno - Socjologicznym. *Sprawozdanie z działalności Koła w okresie 1971 - 1972.*

¹⁸ AWK ZSL. *Sprawozdanie z działalności MK ZSL w latach 1970/71.*

¹⁹ Tamże, *Materiały na seminarium akademickich kół ZSL (X 1972).*

do uchwały zjazdowej następujący wniosek: "Należy podejmować niezbędne kroki umożliwiające szerszy napływ młodzieży wiejskiej do szkół zawodowych średnich oraz na wyższe uczelnie. W związku z tym należy dążyć do zapewnienia budowy ujętych już w planach wieloletnich Łodzi internatów oraz do stworzenia w ośrodkach wiejskich warunków umożliwiających lepsze przygotowanie młodzieży wiejskiej do podjęcia studiów"²⁰. Postulaty zgłoszone na zjeździe wyprzedziły koncepcję szkoły gminnej. Stanowiły one konkretny wkład w dyskusję ogólnonarodową, dotyczącą zreformowania oświaty na wsi.

Na wszystkich wydziałach UŁ zacieśniono współpracę z POP PZPR i Komitetem Zakładowym. Koło przy Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym wspólnie z POP PZPR zorganizowało bardzo udane spotkanie z ówczesnym marszałkiem Sejmu, wiceprezesem NK ZSL, prof. dr Dyzmą Gałajem, w którym wzięły udział władze, pracownicy i studenci tego wydziału oraz członkowie ZSL z innych wydziałów i uczelni.

Członkowie kół akademickich brali aktywny udział w pracach komisji przy WK ZSL, głównie w Komisji Historycznej. Wielu działaczy wybrano do komisji PRN m. Łodzi i dzielnicowych radach narodowych. Członkowie Koła przy Akademii Medycznej byli inicjatorami studenckich obozów naukowych.

Od 1973 r. obserwujemy pogłębiający się kryzys w rozwoju organizacyjnym kół akademickich ZSL. Bezpośredni wpływ na ten stan rzeczy miało rozwiązanie ZMW, który stanowił naturalną bazę rekrutacyjną dla ZSL. Stan szeregów członkowskich Uczelnianej Organizacji ZSL na dzień 1 III 1977 r. wynosił 77 członków, w tym 10 studentów²¹. Mając na uwadze odmłodzenie naszej organizacji Zarząd AK ZSL przy Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym zorganizował 9 XII 1978 r. spotkanie z młodzieżą pochodzenia chłopskiego studiującą na UŁ. I tym razem, mimo ustnych deklaracji, efekty tego przedsięwzięcia były bardzo skromne. W wyniku tej akcji jedynie Koło na Wydziale BNZ powiększyło swój stan o 6 członków²².

Od 1976 r. akademicy z Łodzi biorą udział w szkoleniu organizowanym przez NK ZSL oraz w letnich obozach środowiskowych, prowadzonych przez organizację w Toruniu. Liczne inicjatywy i kontakty podejmuje w tej sprawie również KW ZSL w Łodzi²³.

Niektóre koła inspirowane poczynaniami władz zwierzchnich, poszukiwały bardziej atrakcyjnych form działalności. Koło Akademickie na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym zorganizowało w maju 1977 roku wycieczkę

²⁰ Tamże. *Uchwała Zjazdu MK ZSL w 1971 r.*

²¹ Tamże. *Sprawozdanie z działalności Uczelnianego Komitetu ZSL za okres 21 X 1975 - I III 1977 r.*

²² Tamże.

²³ Tamże. *Materiały z działalności Uczelnianego Komitetu ZSL w latach 1976 - 1979.*

do Spółdzielni Produkcyjnej "Dąbrówka". Uczestnicy jej zgodnie orzekli, iż była to świetna, pogładowa lekcja z dziedziny nowoczesnego rolnictwa. Uznano za celowe rozwijać tego rodzaju działalność szkoleniową, czego efektem była wycieczka o PGR w Lućmierzu (czerwiec 1978 r.), a następnie (listopad 1978 r.) do Lubiankowa - wsi specjalizującej się w sadownictwie. W organizacji tych wyjazdów poważnej pomocy udzielił WK ZSL w Łodzi (mgr Marian Łabędzki)²⁴.

Aktywiści z organizacji akademickiej zaangażowani byli w pracach następujących komisji przy WK ZSL: Komisji Historycznej, Komisji ds. Ideowo-Wychowawczych, Komisji Oświaty i Kultury oraz w Zespole Lektorskim. Na podkreślenie zasługuje fakt podjęcia konkretnej współpracy między kołami uczelnianymi ZSL a POP PZPR na Wydziale BNZ i Ekonomiczno-Socjologicznym. Na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym przedstawiciele ZSL brali udział w pracach Rady Wydziału oraz Komisji ds. Rozwoju Kadry Naukowej.

W latach 1978-1980 nadal malała aktywność kół akademickich ZSL. Nasiliła się krytyka władz Stronnictwa oraz kierownictwa PZPR. Dostrzegano potrzebę przeprowadzenia głębokich zmian gospodarczych i społecznych. Nastroj przygnębienia powodował pogłębiający się kryzys ekonomiczny oraz pogorszenie się warunków bytowych, szczególnie widoczne na terenach wiejskich.

4. Utworzenie NSZZ "Solidarność" i jego wpływ na przemiany polityczne i gospodarczo-społeczne w Polsce

We wrześniu 1980 r. powstał Niezależny Samorządny Związek Zawodowy (NSZZ) "Solidarność". Po upływie roku Związek liczył około 9,5 mln członków skupionych w 38 regionach oraz w 2 małych okręgach, które nie zdecydowały się przystąpić do struktury regionalnej.

Po sierpniu organizuje się pod sztandarami "Solidarności" potężny ruch społeczno-polityczny. Po utworzeniu podstawowych struktur związkowych rozpoczęła się w całym kraju wielka dyskusja dotycząca wypracowania programu związku. Wykroczyła ona daleko poza sprawy związkowe i pracownicze. Domagano się demokratyzacji ustroju i głębokich zmian gospodarczych, zwłaszcza wpływu na kształtowanie polityki gospodarczej i społecznej oraz podejmowanie inicjatyw dotyczących usprawnienia gospodarki, rozwoju kultury, oświaty, nauki i postępu technicznego²⁵.

²⁴ Archiwum AK ZSL na Wydziale Ekonomiczno - Socjologicznym. *Sprawozdanie z działalności Koła w okresie 1976 - 1979.*

²⁵ J. Holzer, op. cit., s. 281.

Powstanie "Solidarności" było bodźcem do tworzenia niezależnych organizacji społeczno-politycznych. Od września 1980 r. organizowały się różne związki zawodowe rolników. Największe znaczenie zyskał sobie NSZZ Rolników "Solidarność Wiejska". Tendencje reformatorskie pojawiły się w ruchu ludowym, aktywizowała się grupa działaczy zmierzająca do przekształcenia ZSL w PSL.

W latach 1980-1981 podjęto próbę uzdrowienia ruchu spółdzielczego. Projekty reform z tego okresu miały na celu poprawę gospodarowania w ramach obowiązującego systemu gospodarczego. Wiązano z nimi nadzieję na wyjście z przewlekłego już wówczas kryzysu ekonomicznego. Spółdzielczość próbowano zreformować, respektując podstawowe zasady gospodarki socjalistycznej, a istota zmian zawierała się w trzech hasłach: samodzielność, samorządność, samofinansowanie²⁶.

5. "Solidarność" wiejska

Władze partyjne i rządowe utraciły kontrolę nad robotnikami. Stopniowo zmniejszały się ich wpływy w środowisku wiejskim. Natomiast rósł w siłę ruch solidarnościowy na wsi. Kierownictwo PZPR, starało się, różnymi metodami, nie dopuścić do tworzenia wolnych związków zawodowych. Stanisław Kania w przemówieniu do I sekretarzy wojewódzkich odrzucił zdecydowanie możliwość tworzenia wolnych związków rolników indywidualnych²⁷.

Mimo rozlicznych trudności, od września 1980 r., powstawały różne związki zawodowe rolników. Największe znaczenie zyskały trzy zrzeszenia: Niezależny Związek Zawodowy Rolników "Solidarność Wiejska" (zgrupował wielu działaczy opozycyjnych z końca lat siedemdziesiątych), Samorządny Związek Producentów Rolnych i Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników Indywidualnych "Solidarność Chłopska". Rolnicze związki skupiły się przede wszystkim na problemach ekonomicznych i lokalnych. Protestowały przeciwko zbyt wysokim cenom usług i towarów dla rolnictwa w stosunku do cen skupu produkcji rolnej. Z czasem coraz więcej miejsca w działalności związkowej poświęcano kwestii samorządu wiejskiego. Chłopi żądali też zrównania praw wszystkich sektorów produkcji rolnej²⁸.

Po długich negocjacjach, przy wsparciu NSZZ "Solidarność", doszło do rejestracji NSZZ Rolników Indywidualnych. Tworzenie i umacnianie struktur wolnych związków było jednak nadal utrudnione. Coraz większą rolę w życiu wsi zaczęły odgrywać Kółka Rolnicze. ZSL też nie chciało utracić swoich

²⁶ J. Skodlarski, *Zarys historii gospodarczej* ..., s. 505.

²⁷ Garton, op. cit., s. 71.

²⁸ M. Chomo - Jusińska, op. cit., s. 46 i 48; T. Garton, op. cit., s. 73 i 147.

wpływów na terenach wiejskich. Członkowie NSZZ RI "Solidarność" i ZSL, (zwłaszcza na wyższych szczeblach) odnosili się do siebie z nieufnością i rezerwą. Wobec ZSL związkowcy zarzucili niedostateczną pomoc obrony interesów chłopskich. Władza Związku i NK ZSL prowadziły jednak rozmowy dotyczące istotnych problemów wsi i rolnictwa. W lokalnych strukturach Związku było wielu członków ZSL np. w województwie przemyskim w 1981 r. ponad 1000 ZSL-owców włączyło się do ruchu solidarnościowego²⁹.

6. Komitet Uczelniany ZSL w Łodzi w obliczu przemian posierpniowych

Po sierpniu nastał czas burzliwej, ogólnonarodowej dyskusji. Dosłownie wszędzie, gdzie się dało, niezależnie od pory dnia czy nocy, wymieniano poglądy, w których brali udział przedstawiciele różnych grup społecznych. Zakres tych dyskusji był bardzo szeroki - od wymiany opinii na temat sytuacji bieżącej do analizy i oceny zmian systemowych oraz przeprowadzenia reform gospodarczych i społecznych.

Był to czas nadziei na lepsze jutro, oczekiwanych zwłaszcza przez robotników i chłopów. Na poszczególnych Wydziałach Uniwersytetu obradowały komitety PZPR, koła ZSL i organizacje studenckie, zajmując stanowiska wobec historycznych przemian, które zrodził ruch solidarnościowy. Odbływały się także spotkania wydziałowe, w których mogli uczestniczyć wszyscy zainteresowani.

Duże zaangażowanie przejawiali studenci, przygotowując się do tworzenia nowych organizacji. Podejmowali oni dyskusję na zebraniach z nauczycielami akademickimi. Zdarzało się, że gorące dyskusje prowadzono na zajęciach dydaktycznych. Później braki nadrabiano. Poprawiła się wyraźnie relacja profesor-student, co jest istotnym elementem w procesie dydaktycznym.

Pracownicy Uczelni, zwłaszcza z niewielkim stażem, pochłonięci sprawami związkowymi, opóźniali przygotowanie dysertacji doktorskich i prac habilitacyjnych. Pracownicy i studenci organizowali struktury "Solidarności", przygotowywali materiały (programy, informacje, gazetki i ulotki) powielali je, a następnie zajmowali się ich kolportażem.

Do "Solidarności" łódzkiej wstępowali, tak jak wszędzie, bezpartyjni oraz członkowie PZPR i ZSL. Później z tego grona wykształciła się elita solidarnościowa. Na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ pojawiła się grupa działaczy, która następnie odegrała ważną rolę w procesie transformacji w Polsce. Do niej należała m.in. Anna Fornalczyk, Jerzy Kropiwnicki, Cezary Józefiak, Jerzy Dietl, Zdzisława Janowska, Jacek Saryusz-Wolski, Bogusław Grabowski i inni.

²⁹ M. Choma - Jusińska, op. cit., s. 49.

Obcując z nimi można było wiele się od nich nauczyć i dojrzeć politycznie. Członkowie ZSL, mając pewien багаż doświadczeń, wyniesionych z ruchu ludowego oraz będąc pod wpływem "Solidarności" centralnej i miejscowej, podjęli próbę zmiany oblicza ZSL. Postulowaliśmy zmiany w instancjach łódzkich, a także włączyliśmy się do dyskusji ogólnokrajowej.

Za pośrednictwem "słowa pisanego", organizacje akademickie ZSL, poparły powstanie i działalność "Solidarności" oraz domagały się odnowy ruchu ludowego i przeprowadzenia głębokich reform gospodarczo-społecznych. Wypowiadali się w tej kwestii ekonomiści, socjologowie, prawnicy, historycy i inni. Byli oni dobrze zorientowani w trudnym położeniu naszego kraju i proponowali konieczne warunki, których spełnienie umożliwiłoby wyjście z kryzysu, a następnie rozwój gospodarki i rozwiązywanie palących problemów społeczeństwa polskiego. Szczególną troskę, przejawiali członkowie Stronnictwa, zwracając uwagę na stan polskiego rolnictwa i biedy wielu mieszkańców wsi (większość z nich pochodziła ze wsi).

W tym okresie wzrosło zaangażowanie akademickich organizacji ZSL w sprawy funkcjonowania państwa, przeprowadzenia odnowy w ruchu ludowym, w tworzeniu wolnych związków zawodowych rolników indywidualnych i pomocy doraźnej, koniecznej dla społeczności wiejskiej. Problemy powyższe zostaną omówione na podstawie kilku dokumentów Komitetu Uczelnianego ZSL w Łodzi.

Tuż po powrocie z wakacji rozpoczęły się w środowisku akademickim, rozmowy i uzgadnianie stanowiska wobec zaistniałej sytuacji. W dokumencie z 6.11.1980 r. "Do członków Akademickich Kół ZSL w Łodzi" wskazano na potrzebę głębokich przemian w polskim ruchu ludowym, zwrócono uwagę na tragiczne położenie ludności wiejskiej, konieczność tworzenia wolnych związków zawodowych w mieście i na wsi. Obarczono także władze ZSL pełną odpowiedzialnością za popełnione błędy, zwłaszcza w polityce rolnej.

Druzgocącą krytykę kierownictwa ZSL zawierał "List otwarty..." przygotowany przez działaczy dawnego PSL i członków ZSL, nastawionych opozycyjnie wobec Stronnictwa: "Uwidocznili się to szczególnie w latach siedemdziesiątych, gdy ZSL sterowane przez wyjątkowo nieudolnych i pozbawionych politycznej wyobraźni kierowników oraz odcinanie przez nich życiodajnych korzeni chłopskiego działania i bogatej tradycji, karłało skazane na obumarcie. Kierownictwo ZSL w stopniu niekwestionowanym ponosi współodpowiedzialność za doprowadzenie naszego kraju do głębokiego kryzysu gospodarczego, społecznego, politycznego i moralnego, grożącego nieobliczalną w skutkach katastrofą narodową. Wiąże się to nie tylko z bezkrytycznym popieraniem i realizacją obłędnej polityki ostatniego dziesięciolecia, ale także z własnym "twórczym" dławieniem głosu rozsądku i chłopskiego protestu"³⁰.

ZSL było odpowiedzialne za rozwój rolnictwa i gospodarki żywnościowej. Wykonując ustalenia z PZPR, przyczyniło się jednak do pogłębienia kry-

zysu w rolnictwie. Wyjściem z tej trudnej sytuacji było przygotowanie samodzielnego programu i zapewnieniu odpowiedniego udziału we władzy centralnej, zwłaszcza we władzy wykonawczej³¹.

Uzdrowienie sytuacji w kraju było niemożliwe bez zmian w funkcjonowaniu władz lokalnych. Na wsi narastała bowiem korupcja, niepraworządność i zjawiska patologiczne³².

W okresie przesilenia sierpniowego dopiero stoczniowcy musieli upomnieć się o "zielone światło" dla polskiego rolnictwa, w zamian za co odplącono im podejrzliwość, a nawet wrogość (PZPR i NK ZSL). Robotnicy występujący w obronie demokracji, prawdy i sprawiedliwości i reformy socjalizmu, potrafili myśleć nie tylko o sobie, ale za cały naród, wyręczając w tym także skutecznie ZSL, w zabezpieczeniu najistotniejszych interesów polskiego rolnika.

Ruch związkowy na wsi napotkał od samego początku opór władzy komunistycznej i "góry" ruchu ludowego. Przykład ten jeszcze raz potwierdza tezę, że władza liczy się tylko z silnymi, z tymi, którzy potrafią wyrzucić skuteczną presję³³.

Komitet Uczelniany ZSL w Łodzi proponował diametralną zmianę oblicza ruchu ludowego: "Wydaje się, że aktualnie, bardziej niż kiedykolwiek, istnieje potrzeba zorganizowania opozycji demokratycznej. Stronnictwo powinno wykorzystać tę szansę i nabrać cech opozycyjności. W gruncie rzeczy jest to szansa dla kraju i jego mieszkańców...

Reputacja ZSL w minionym trzydziestoleciu została poważnie nadwyrężona. Zachodzi zatem konieczność - w moim przekonaniu - zmiany nazwy naszego Stronnictwa. Proponowałbym zmienić nazwę na Polskie Zjednoczone Stronnictwo Ludowe, akcentując przez dodanie słowa "Polskie" charakter narodowy Stronnictwa³⁴ (6.11.1981 r.).

³⁰ List otwarty do członków Naczelnego Komitetu Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, byłych Delegatów na VIII Kongres ZSL, do wszystkich Koleżanek i Kolegów Ludowców, (Zbiory własne).

³¹ Do członków Akademickich Kół ZSL w Łodzi, 6 11 1980 r., s. 3, (Zbiory własne).

³² „Na wsi obserwuje się wielkie niezadowolenie, mimo braku jego widocznych przejawów. W wielu wsiach i gminach synonimami zła, korupcji, niepraworządności jest naczelnik i sekretarz partii. Należy dążyć do pozyskania chłopów oraz zapewnienia im trybuny politycznej. Może to uczynić ruch ludowy, ale odnowiony, odgrywający znaczną rolę w kraju, funkcjonujący na innych zasadach niż dotychczas, oparty na autorytetach, fachowości i moralności ruchu ludowego, który zapewni wydatną pomoc sektorowi chłopskiemu" (Do członków Akademickich Kół ..., s. 5)

³³ List otwarty ..., s. 3; Do członków Akademickich Kół ..., s. 2-4.

³⁴ Do członków Akademickich Kół ..., s. 6.

Zwraca uwagę, że w piśmie "Do członków Akademickich Kół ZSL w Łodzi" podnosi się przede wszystkim kwestie o skali ogólnopolskiej (centralnej). Nie padło też ani razu słowo "socjalizm".

W krótkim okresie czasu krystalizuje się stanowisko akademickich kół ZSL wobec burzliwych przemian w naszym kraju. Dnia 20 listopada 1980 r. uchwalone zostały "Postulaty" (17), które odzwierciedlają poglądy członków łódzkiej organizacji.

W pierwszym punkcie stwierdzono: "Członkowie akademickich kół ZSL w Łodzi uznają NSZZ "Solidarność", jako organizację zrodzoną przez autentyczny ruch klasy robotniczej - za podstawowy czynnik odnowy życia społecznego w Polsce. Jednocześnie wyrażają pogląd, że dobro kraju wymaga ciągłego dialogu między NSZZ "Solidarność" a rządem w duchu porozumień z Gdańska, Szczecina i Jastrzębia"³⁵.

W drugim punkcie udzielono poparcia w organizowaniu własnych autonomicznych zawodowych związków chłopskich. Dużo miejsca zajmuje w "Postulatach" zdecydowana krytyka władz ZSL (punkty: 6, 7, 9, 10, 11). Sformułowano też kilka propozycji dotyczących istotnych zmian w Stronnictwie m.in. domagano się wyraźnego określenia programu ideowo-politycznego, opracowania alternatywnego programu rozwoju społeczno-ekonomicznego kraju, ze szczególnym uwzględnieniem spraw dotyczących rolnictwa, większego niż dotychczas udziału ZSL we władzy wykonawczej, począwszy od szczebla gminnego po rządowy³⁶.

W kilku punktach (3, 4, 5, 6) mówi się o przeprowadzeniu istotnych reform, ale na gruncie socjalizmu (uznanie przewodniej roli PZPR, przyjęcie zasady, że Stronnictwo jest niezależną partią, uczestniczącą w budowie ustroju socjalistycznego a gospodarstwa chłopskie są "immanentnym elementem socjalistycznego sposobu produkcji"³⁷.

Żądania zawarte w "Postulatach" są dość ostrożne, ponieważ chodziło o to, aby nie były oderwane od rzeczywistości i możliwe w ówczesnych warunkach do realizacji.

Na początku 1981 r. poglądy większości członków Akademickiego Koła ZSL uległy dalszej radykalizacji. Minęło pół roku od przełomu sierpniowego i należało dokonać oceny działalności kierownictwa ZSL. Ocena wypadła negatywnie. Czarę gorzkości przełamała kwestia dotycząca "Solidarności" wiejskiej. Okazało się, że na VIII Kongresie ZSL nie było ani jednego głosu popierającego "Solidarność" wiejską. Uznano wręcz, że ZSL spełnia potrzeby i represen-

³⁵ Postulaty uchwalone na zebraniu akademickich kół ZSL w Łodzi w dniu 20 listopada 1980 roku. (Zbiory własne).

³⁶ Tamże, s. 2.

³⁷ Tamże, s. 1-2.

tuje interesy ludności chłopskiej i w związku z tym nie widzi miejsca dla "Solidarności" wiejskiej³⁸.

Konsekwencją tego była fronda akademickiej organizacji ZSL. Część kolegów wystąpiła ze Stronnictwa, wskazując, że w ZSL nie dokonuje się żadna odnowa, co więcej, władze ZSL nie odczuwają potrzeby żadnych zmian i nie czują się współodpowiedzialni za obecną sytuację gospodarczą kraju. Inni podjęli decyzję o wystąpieniu z ZSL, traktując to jako formę protestu przeciwko działaniom władz centralnych i wojewódzkich, utrudniającym wprowadzenie w życie głębokich reform i demokratyzacji struktur państwowych i instytucji społecznych³⁹.

Kończąc zebranie prezes Komitetu Uczelnianego ZSL "... stwierdził, że ZSL jest organizacją nieautentyczną, nie reprezentującą żywotnych interesów chłopskich. Nie ma też poparcia chłopów. Jest to raczej aparat, który popiera aparat PZPR. Wskazał też na to, iż wymieniając siły społeczno-polityczne w Polsce (PZPR, Kościół, "Solidarność") pomija się ruch ludowy..."⁴⁰.

Decyzja o rezygnacji z przynależności do ZSL nie była łatwa. Zebranie odbywało się w napiętej atmosferze i nie wszyscy podzielali powyższe stanowisko. Dzisiaj mamy jednak satysfakcję, że w niektórych propozycjach uprzedziliśmy zmiany, które dokonały się w Polsce w latach dziewięćdziesiątych.

³⁸ Protokół z zebrania Koła Akademickiego ZSL w Łodzi w dniu 22 stycznia 1981 r., s. 2 - 3. Protokół sporządziła Anna Krajewska. (Zbiory własne).

³⁹ Tamże, s. 4 - 5.

⁴⁰ Tamże, s. 4.